

**КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ
МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ**

**CRIMINAL PROCEDURAL CHARACTERISTICS OF CRIMINAL PROCEEDINGS
REGARDING THE USE OF COERCIVE MEASURES OF A MEDICAL NATURE**

У статті наголошено, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру – це особливий порядок кримінального провадження, що охоплює досудове розслідування та судове провадження і передбачає процедуру їхнього здійснення за наявності достатніх підстав вважати, що: особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності а також, що особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, за умови дотримання загальних засад кримінального провадження з метою забезпечення швидкого й ефективного захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та будь-якої іншої суспільно-небезпечної поведінки, шляхом примусового здійснення лікувально-реабілітаційних заходів, задля вилікування таких осіб чи поліпшення стану їх здоров'я. Основними завданнями кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру є: захист публічних інтересів держави та прав осіб, які переслідуються органами кримінальної юстиції та є потерпілими від кримінальних правопорушень; забезпечення права особи на доступ до правосуддя та компенсацію завданих кримінальним правопорушенням збитків; забезпечення реалізації принципу процесуальної економії шляхом мінімізації матеріальних витрат для забезпечення швидкого та повного здійснення кримінального провадження; унеможливлення зловживання процесуальними правами та стимулювання до належного виконання процесуальних обов'язків. Диференціація кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру обумовлена необхідністю процесуальної організації розслідування і судового розгляду суспільно небезпечних діянь, які визначаються особливим станом психіки суб'єкта їх вчинення. Вказано на важливість урахування правового статусу осіб, щодо яких вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, внаслідок чого мають відрізнятися процесуальні засоби, необхідні для здійснення правосуддя.

Ключові слова: примусові заходи медичного характеру, кримінальне провадження, судовий розгляд, суспільно небезпечне діяння.

The article emphasizes that criminal proceedings regarding the application of coercive measures of a medical nature are a special procedure for criminal proceedings, which includes pre-trial investigation and court proceedings and provides for the procedure for their implementation if there are sufficient grounds to believe that: a person has committed a socially dangerous act, provided for by the Law of Ukraine on criminal liability, in a state of insanity, as well as that a person committed a criminal offense in a state of sanity, but fell ill with a mental illness before the sentencing, provided that the general principles of criminal proceedings are observed in order to ensure quick and effective protection of the person, society and the state from criminal offenses and

any other socially dangerous behavior, through forced implementation of medical and rehabilitation measures, in order to cure such persons or improve their health. The main tasks of criminal proceedings regarding the application of coercive measures of a medical nature are: protection of the public interests of the state and the rights of persons who are persecuted by criminal justice bodies and are victims of criminal offenses; ensuring a person's right to access to justice and compensation for damages caused by a criminal offense; ensuring implementation of the principle of procedural economy by minimizing material costs to ensure quick and complete implementation of criminal proceedings; preventing the abuse of procedural rights and encouraging the proper performance of procedural duties. The differentiation of criminal proceedings regarding the application of coercive measures of a medical nature is due to the need for the procedural organization of the investigation and trial of socially dangerous acts, which are determined by the special mental state of the subject of their commission. It is pointed out the importance of taking into account the legal status of the persons in respect of whom the issue of the application of coercive measures of a medical nature is decided, as a result of which the procedural means necessary for the administration of justice must differ.

Key words: *coercive measures of a medical nature, criminal proceedings, court proceedings, socially dangerous act.*

Актуальність теми. Правовий інститут застосування примусових заходів медичного характеру змістовно формується комплексно в межах доктрин судової психіатрії та психології, кримінального, кримінального процесуального, цивільного, цивільного процесуального, господарського процесуального права, судової експертології, та за своєю метою, – слугує засобом захисту соціуму від суспільно небезпечних дій осіб, які мають психічні вади і захворювання, що супроводжується забезпеченням з боку держави захисту інших громадян від такої категорії осіб [1, с. 51].

Належна правова процедура застосування примусових заходів медичного характеру обов'язково захист особи, суспільства й держави та охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також необхідність швидкого, повного і неупередженого встановлення винних та всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, вимагає вжиття органами досудового розслідування, у встановлених кримінальним процесуальним законом випадках та на визначених ним підставах застосування заходів забезпечення кримінального провадження насамперед обмежувальних заходів та заходів процесуального примусу [2].

Виклад основного матеріалу. КПК України до особливих порядків кримінального провадження відносить кримінальне провадження на підставі угод, у формі приватного обвинувачення, щодо застосування примусових заходів медичного характеру, окремих категорій осіб тощо [2]. Встановлення диференційованої форми провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав психічно хворих осіб стосовно необхідності встановлення належних правових гарантій забезпечення їх прав. Тобто, можна зробити проміжний висновок про те, що норми, які регламентують особливості кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру не змінюють сутності провадження, а лише посилюють процесуальні гарантії забезпечення прав його учасників [3, с. 77].

Водночас, сучасний стан інституту застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України характеризується існуванням низки невирішених важливих теоретичних і практичних питань і супроводжується численними дискусіями як серед учених-процесуалістів, так і практикуючих юристів. На думку, В. В. Лень примусові заходи медичного характеру – це передбачені кримінальним законом заходи щодо психічно хворих осіб, які вчинили суспільно небезпечні дії, що застосовуються судом замість покарання з лікуванням або покращенням їх стану, а також запобіганням їх антисуспільній поведінці [4; 5].

У свою чергу А. Я. Берш зазначає, що за правовою природою примусові заходи медичного характеру є заходами безпеки, сутність яких полягає в примусовому лікуванні осіб, які вчинили суспільно-небезпечні діяння і становлять небезпеку за своїм психічним станом. Вони спрямовані на забезпечення безпеки психічно хворих осіб і захист суспільства від їх суспільно небезпечної поведінки [6, с. 15].

Втім, на думку І. В. Жук, примусові заходи медичного характеру – це заходи обмежувального характеру, що полягають у застосуванні на підставі рішення суду медичного впливу в примусовому порядку до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені КК України, та

мають психічні хвороби або хвороби, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб, з метою їхвилікування або поліпшення стану їх здоров'я та забезпечення безпеки суспільства [7, с. 11].

Як бачимо, науковці сходяться на тому, що ці заходи не є покаранням, не тягнуть судимості і не переслідують мети виправлення, а застосовуються для лікування і соціальної адаптації душевно хворих, запобігання вчиненню ними нових суспільно-небезпечних діянь, а також для охорони їх самих. Вони застосовуються незалежно від бажання хворого, його законних представників чи родичів, змінюються і припиняються лише судом. Зазначені особливості в цілому узгоджуються з п. 1 Гавайської декларації II, відповідно до якої метою психіатрії є лікування психічних захворювань та покращення психічного здоров'я [8]. Юридичними вони є тому, що їхні цілі, підстави і види, порядок застосування і припинення визначаються кримінальним законом, а правова процедура призначення і виконання таких заходів регламентована кримінальним процесуальним законодавством. Медичними вказані примусові заходи з концептуальної точки зору є тому, що рекомендації з приводу їх застосування надає комісія лікарів-психіатрів, а в передбачених законом випадках, судово-психіатрична, комплексна психолого-психіатрична (включаючи висновки про діагноз захворювання, призначення і проведення лікування, про необхідні медикаментозні, соціально-реабілітаційні та профілактичні заходи) [6].

Підтримуємо позицію Навроцької В. В., у тому що примусові заходи медичного характеру застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, обмеженої осудності, а також захворіли на психічну хворобу після вчинення кримінального правопорушення, що робить неможливим призначення покарання та його виконання. Виникнення останньої ситуації можливе за психотравмуючих умов досудового розслідування та в ході розгляду справи в суді. Іноді вражені вчиненням, а також негативними наслідками, що настали, особи захворіють на душевну хворобу, що унеможливує керування своїми діями та усвідомлення їх. У таких випадках піднімається питання про необхідність застосування примусових заходів медичного характеру [9, с. 113].

Отже, відповідно до ст. 503 КПК України кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що: 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку [2].

Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України [2], а процес встановлення таких підстав (зокрема, судом) і становить зміст провадження щодо неосудних осіб [10, с. 19].

Водночас, відповідно до законодавства, застосування примусових заходів медичного характеру є правом, а не обов'язком суду. Такі примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до суспільно небезпечних осіб (коли особа вчинила суспільно небезпечне діяння і є психічно хворою, але за обставинами вчиненого та відповідно до свого психічного стану не представляє небезпеки для суспільного соціуму та не потребує в примусовому порядку надання психіатричної допомоги, то примусові заходи медичного характеру до неї не застосовуються).

Суд відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 513 КПК України [2] має визначити конкретний вид примусового заходу медичного характеру (враховуючи сукупність усіх критеріїв, передбачених ст. 94 Кримінального кодексу України) [11], до яких відповідно до зазначеної статті законодавець відносить: надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу з посиленним наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Слід додати, що Верховний Суд, проаналізувавши ст. 94 Кримінального кодексу України, вказав, що під час застосування певного виду примусового заходу медичного характеру суд повинен урахувати три критерії: медичний (характер і тяжкість захворювання); юридичний (тяжкість вчиненого діяння); соціальний (ступінь небезпечності психічно хворого для себе чи інших осіб).

У свою чергу, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у рішенні «Романов проти російської федерації» визнав, що присутність заявника в судовому засіданні є необхідною умовою для того, щоб суддя міг особисто переконатися в його психічному стані та прийняти справедливе рішення; розгляд справи судом першої та касаційної інстанції за відсутності заявника (всупереч його бажанню), яке нічим не може бути компенсоване, допустиме лише за наявності особливих

обставин, наприклад, якщо є ознаки агресивної поведінки чи якщо фізичний чи психічний стан не дозволяє йому постати перед судом [12].

У той же час КПК України не визначає поняття психічного стану особи та не містить орієнтовні критерії, що необхідні для його оцінки. Крім цього, звертає увагу той факт, що поняття «кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру», «досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру», «судове провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» не сформульовані законодавцем. На нашу думку, у процесуальному вирішенні з'ясування поняття «кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» потрібно керуватися загальним поняттям «кримінальне провадження» (досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 10 ч. 1. ст. 3 КПК України)), з характерними особливостями для кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру визначеними КПК України. З огляду на це, пропонуємо ст. 3 КПК України доповнити п. 10-1 наступного змісту:

10-1. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру – це особливий порядок кримінального провадження, що охоплює досудове розслідування та судове провадження і передбачає процедуру їхнього здійснення за наявності достатніх підстав вважати, що: особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності а також, що особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, за умови дотримання засад кримінального провадження з метою забезпечення швидкого й ефективного захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та будь-якої іншої суспільно-небезпечної поведінки, шляхом примусового здійснення лікувально-реабілітаційних заходів, задля вилікування таких осіб чи поліпшення стану їх здоров'я.

Враховуючи відсутність правового визначення поняття психічного стану і його критеріїв, дізнавач, слідчий, прокурор оцінює такий стан на підставі висновку психіатричної експертизи, яка призначається після встановлення факту вчинення суспільно-небезпечного діяння (бездіяльності) конкретною особою за медичними і юридичними критеріями [13, с. 61].

Відповідно до ст. 507 КПК України, у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру участь захисника є обов'язковою. У п. 5 ч. 2 ст. 52 КПК України вказано про те, що участь захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, забезпечується з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності [2]. Втім, не зважаючи на хворобливий психічний стан підозрюваного й обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні, практична значимість реалізації положення безпосередньої присутності особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, у судовому розгляді зумовлена такими міркуваннями:

1) суд, спираючись на засади безпосередності дослідження та свободи оцінки доказів, в процесі вербальної комунікації та візуального сприйняття цих осіб, має можливість краще оцінити особливості їх стану психіки на час судового розгляду та прийняти рішення про застосування необхідного примусового заходу медичного характеру;

2) особа, щодо якої розглядається кримінальне провадження, має можливість бути почутою судом та реалізувати належне їй право на доступ до правосуддя у формі змагального судочинства (що є важливим компонентом справедливої процедури провадження згідно практики ЄСПЛ) [9, с. 131].

Якщо згідно висновку судово-психіатричної експертизи така особа не становить істотної небезпеки для суспільства і для себе, але потребує лікування, суд не вправі призначити їй примусовий захід медичного характеру (не залежно від характеру та тяжкості вчиненого суспільно-небезпечного діяння та діагнозу хвороби). Кримінальне провадження щодо цих осіб припиняється, і суд повідомляє про них органам охорони здоров'я за місцем проживання для життя необхідних лікувальних та реабілітаційних заходів відповідно до норм Закону «Про психіатричну допомогу» [14].

Про важливість висновку експерта у таких категоріях проваджень звертав увагу й ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні «Ходжич проти Хорватії», Суд вказав, що у такій складній сфері як психічний стан людини і передбачення небезпечності цієї людини, важко оскаржити висновок експерта без

допомоги іншого експерта [15]. Висновок експерта (і в таких провадженнях в тому числі) не має для суду наперед встановленої сили й переваги перед іншими джерелами доказів, і підлягає перевірці та оцінці за внутрішнім переконанням суду, що має ґрунтуватися на повному, всебічному та об'єктивному розгляді усіх обставин провадження в сукупності.

Крім цього, ЄСПЛ у рішенні по справі «Вінтерверп проти Нідерландів» також звертав увагу на те, що ніхто не може вважатися «психічно хворим» та позбавлена волі, якщо не дотримано таких трьох мінімальних умов: 1) об'єктивна медична експертиза повинна достовірно підтвердити, що особа є психічно хворою; 2) психічний розлад повинен бути таким, що обумовлює примусове тримання особи у психіатричній лікарні; 3) потреба продовжуваного тримання в психіатричній лікарні залежить від стійкості захворювання [16].

Проте не всі загальні права підозрюваного та обвинуваченого можуть бути використані у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру, що обумовлюється статусом особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності, або захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку. Як відомо особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності не є суб'єктом кримінальної відповідальності. Тому її правовий статус суттєво відрізняється від правового статусу підозрюваного та обвинуваченого. В той же час, в КПК України не передбачено переліку прав особи, щодо якої здійснюється провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Відповідно до ч. 1 ст. 506 КПК України, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи [2].

Як слушно зазначає Сенченко Н. М., положення відповідної статті дає можливість зробити висновок, що обсяг її прав порівняно з підозрюваним, обвинуваченим може бути тільки звужено, але, на жаль, ніяк не розширено. Проте така особа, враховуючи її специфічний стан психіки, навпаки потребує розширення процесуальних прав, а не їх звуження. Разом з тим, процесуальний статус особи в кримінальному провадженні не може бути зведений лише до наявності прав та обов'язків, хоча вони і складають ядро цього статусу. Втім, саме процесуальні гарантії у концентрованому вигляді відображають основний ланцюг, суть (основу) вказаного механізму, включаючи у свій зміст практично всі елементи механізму правового регулювання, і забезпечуючи тим самим баланс законних інтересів особи і правосуддя в кримінальному судочинстві, а також можливість найбільш оптимального досягнення мети процесу та вирішення його конкретних задач [10, с. 104].

Справедливо наголошує Г. К. Тетерятник, на тому, що незважаючи на те, що такі особи страждають на психічні розлади, відповідно до презумпції психічного здоров'я, вони не можуть обмежуватись у правах. До того ж, вони мають власні інтереси у справі, відстоюють свої права, використовуючи надані законом можливості, а отже повинні бути віднесені до числа учасників процесу та мати визначений процесуальний статус. Умовою набуття процесуального статусу та відповідно офіційного закріплення категорії правовідносин між державою та окремим суб'єктом є винесення відповідного процесуального акту [17, с. 43]. Захист суб'єктивних прав і законних інтересів набуває тут особливого значення, оскільки психічно хворі особи позбавлені здатності і можливості повною мірою здійснювати надані їм права, вони можуть незаконно бути піддані заходам процесуального примусу, іншим правообмеженням з боку слідчого, а також органів охорони здоров'я [18, с. 9].

Відмітимо, що у п. 5 Постанови Пленуму «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» № 7 від 03 червня 2005 р. зазначено, що визначаючи тип психіатричного закладу, до якого потрібно госпіталізувати особу, необхідно виходити як з її психічного стану, так і з характеру вчиненого нею діяння. Для об'єктивної оцінки судом ступеня небезпеки психічно хворого для себе чи інших, треба спочатку з'ясувати позицію експертів-психіатрів стосовно виду примусового заходу медичного характеру, що може бути призначено психічно хворому, а потім (із урахуванням висновків експертів та характеру вчиненого особою суспільно небезпечного діяння) ухвалити рішення про обраний примусовий захід медичного характеру (тип психіатричного закладу, який його здійснюватиме). При цьому у відповідному рішенні суду не треба вказувати назву конкретного психіатричного закладу, до якого має бути госпіталізована особа та вказувати строк застосування примусового заходу медичного характеру, але потрібно зазначити про скасування з часу прийому (доставлення) особи до цього закладу запобіжного заходу (якщо він був застосований) [19].

Призначаючи примусові заходи медичного характеру, суд не визначає їх тривалість. Це зумовлено психопатологією, адже не можна наперед визначити конкретну дату вилікування чи покращення психічного стану особи, якій було призначено примусовий захід медичного характеру (внаслідок чого відпадає необхідність застосування примусового лікування).

Отже, сутність застосування примусових заходів медичного характеру, за загальноприйнятою науковою позицією, полягає у тому, щоб забезпечити безпеку психічно хворих осіб і захистити суспільство від їхніх суспільно небезпечних діянь. З метою реалізації цих завдань держава повинна забезпечити безпеку кожного громадянина і суспільства в цілому від небезпечних посягань таких осіб, не допустити вчинення особами з психічними хворобами і вадами кримінальних правопорушень та будь-яких інших суспільно небезпечних дій (бездіяльності) оскільки їхня життєдіяльність, певна поведінка та вчинки свідчать про таку ймовірність.

Список використаних джерел:

1. Туренко Д. В. Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ... докт. філософ: 081. Харків, 2023. 243 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Новак Р. В. Поняття та значення особливих порядків кримінального провадження. *Вісн. Харків. нац. ун-ту внутр. справ*. Харків, 2014. № 4. С. 75–84.
4. Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру. автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2000. 22 с.
5. Лень В. В., Книга М. М. Примусові заходи медичного характеру: історія, стан, тенденції : монографія. Запоріжжя: Дніпровський металург, 2010. 212 с.
6. Берш А. Я. Примусові заходи медичного характеру : правова природа та види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Одеса. 2017. 22 с.
7. Жук І. В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування в кримінальному праві України: автореф: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. К. 2009. 11 с.
8. Гавайська декларація II : Ухвалена Генеральною асамблеєю ВПА, Відень, Австрія, 10 липня 1983 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_872#Text
9. Навроцька В. В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 169 с.
10. Сенченко Н. М. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 224 с.
11. Застосування конкретного виду примусових заходів медичного характеру залежить від трьох критеріїв: медичного, юридичного та соціального. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/zastosuvannya-konkretного-vydu-prymusovyh-zahodiv-medychного-harakteru-zalezhyt-vid-troh-kryteriyiv-medychного-yurydychnого-ta-sotsialного/>
12. Романов проти Російської Федерації: Рішення Європейського суду з прав людини від 24 липня 2008 р. URL: <https://docs.cntd.ru/document/902152132>.
13. Туренко Д. В. Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ... докт. філософ: 081. Харків, 2023. 243 с.
14. Про психіатричну допомогу: Закон 22 лют. 2020 р. № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14/print>
15. Ходжич проти Хорватії: Рішення Європейського суду з прав людини (заява №28932/14). URL: <https://www.echr.com.ua/oskarzhennya-rishennya-pro-pomishhennya-u-psixiatrichnij-zaklad-tilki-cherezalternativnu-ekspertizu/echr-psihiatrichna-ekspertyza-oskarzhennia/>
16. Вінтерверп проти Нідерландів: Рішення Європейського суду з прав людини від 24 жовтня 2079 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_155#Text.
17. Тетерятник Г. К. Охорона прав і законних інтересів неосудних і обмежено осудних на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Донецьк, 2012. 231 с.
18. Зейкан Я. П. Захист у кримінальній справі: наук.-практ. посіб. Київ : Вища шк., 2002. 271 с.
19. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду від 03 черв. 2005 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>.